

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA EUFEMISMELOR-NEOLOGISME
ȘI EUFEMISMELOR-XENISME /
SOME CONSIDERATIONS ON EUPHEMISM-NEOLOGISMS
AND EUPHEMISM-XENISMS

Oxana CHIRA

Lecturer, MA

("Alec Russo" Balti State University, Republic of Moldova)

oxana.chira@usarb.md, <https://orcid.org/0000-0002-5296-4931>

Abstract

The main purpose of this article is to touch on a strictly topical subject in the field of Romanian vocabulary: borrowings from English, French, German, etc. We shall classify the borrowed euphemisms into two classes: euphemisms-neologisms and euphemisms-xenisms.

Keywords: *euphemism, borrowing, neologism, xenism, Romanian vocabulary*

Rezumat

În articol, ne propunem să abordăm un subiect actual din domeniul vocabularului românesc: împrumuturile din engleză, franceză, germană etc., care au invadat limba în cauză, mai cu seamă, în ultimele decenii. Printre eufemismele-„împrumuturi” evidențiem eufemismele-neologisme și eufemismele-xenisme.

Cuvinte-cheie: *eufemism, împrumut, neologism, xenism, vocabular românesc*

Nimeni nu poate contesta faptul că eficacitatea comunicării depinde deseori de întrebuintarea, în ea, a mijloacelor de atenuare a problemelor sociale. De aceea, în discursurile din toate timpurile, se poate observa tendința de a utiliza strategii care permit camuflarea unor adevăruri dureroase, a unor aspecte negative ale realității, a efectelor neplăcute cu scopul ca acestea să-l afecteze cât mai puțin posibil pe destinatar. Dintre aceste mijloace fac parte și eufemismele care nu sunt altceva decât niște unități care prezintă mai puțin dur o realitate dură.

Vom insista, în cele ce urmează, asupra unor observații cu referire la eufemisme, care, din punctul nostru de vedere, nu sunt lipsite de importanță. Astfel, împrumutul este unul dintre procedeele, prin intermediul cărora intră, în limba română, multe unități cu funcție de eufemism. Aceste unități sunt preluate din alte limbi ca urmare a influenței unor factori economici, politici și culturali dintr-o țară, care impun o orientare spre modele lexicale externe, adică spre împrumut. Este firesc însă ca termenii științifici, sintagmele care conțin, în structura lor, elemente culturale străine să se infiltreze în limbajul colocvial, alcătuind eufemisme poetice. În această ordine de idei, afirmăm că sintagmele *trecerea Rubiconului*, *Prințul Întunericii* etc. sau unitățile *neoplasm*, *deces*, *copulație*, toate neologice în română, pot funcționa ca eufemisme propriu-zise în vorbirea curentă. În baza analizei acestor exemple, susținem că unitățile

împrumutate din alte limbi se împart în: a) eufemisme-neologisme și b) eufemisme- xenisme. Neologismele au funcție eufemistică în limba, în care acestea sunt împrumutate, deoarece (a) multe dintre ele, în limba de origine, au funcție eufemistică (astfel, unitatea *afro-américain* este eufemism în limba franceză (înlocuiește termenul „un américain noir” (în rom. „american de culoare”))), din care acesta este împrumutat în română: „Mărioara din Popești s-a căsătorit în Franța cu un *afro-american*”) sau (b) acestea sunt mai puțin ofensatoare. Astfel, unitatea *defavorizat* este mai puțin ofensatoare decât unitatea *sărac*: „Familii defavorizate au mai mulți copii”. Deseori, neologismele eufemistice ajung să înlocuiască, în limba română, unitatea care a denumit inițial o realitate. Dar îndată ce aceste neologisme sunt preluate, adică devin cunoscute, transformându-se treptat în disfemisme, elesunt înlocuite de alte neologisme de același fel, formând, astfel, un lanț de sinonime eufemistice (de exemplu, *preliubodeai*, *erotoman*, *lovilas*, *Don Juan* etc.). Cauza substituirii în cauză este asocierea unităților împrumutate cu realitatea la care acestea se referă: „Eufemismul are deci efecte importante asupra limbii: dispariția unor cuvinte, sensuri noi, crearea neologismelor și de locuțiuni figurate”¹. Existența acestor unități eufemistice e, din păcate, prea scurtă.

La eufemisme-neologisme recurg prezentatorii de actualității. De obicei, ei întrebuițează neologismele utilizate inițial în presă sau în discursuri oficiale. Eufemismele din discursul lor sunt deseori de nedecodat pentru receptorul simplu, adică neavizat, deoarece provin din diferite limbi și, mai cu seamă, din engleză. O parte dintre aceste eufemisme a fost preluată de presa românească din mass media străină, dat fiind gradul lor înalt de abstractizare, care duce la ignorarea unor detalii. E vorba de unități de tipul *pierderi colaterale* (< engl. *collateral damage*: „Razboiul din Irak provoacă pierderi colaterale în... Finlanda”²), *axa răului* (< engl. *axis of evil*: „Președintele venezuelian Hugo Chavez l-a invitat pe Barack Obama sa se alătore „axei răului”, făcând referire, în glumă, la țările pe care fostul președinte american George Bush le considera o amenințare”³), *principiul (teoria) dominoului* (< engl. *domino effect*: „Principiul dominoului: va fi Spania următoarea victimă a crizei?”⁴), *foc prietenesc* (< engl. *friendly fire*: „Uciși de foc prietenesc”⁵) etc. Acestea se întâlnesc și în limbajul tinerei generații de astăzi a țării, foarte sensibile la tot ce e străin și, mai cu seamă, englezesc. Încă C. Negruzzi menționa, cu referire la acest fapt, că „Așadar, am fost la rând turcomani, grecomani sau domnul știe ce încă, acum, din mila lui Dumnezeu, suntem francezomani, poate curând vom trece și Manha (Canalul Mânecii – n.n.) în vreun balon aerostatic și atunci ne vei vedea anglomani”⁶.

Oricum ar sta lucrurile, dar, în româna contemporană, unitățile eufemistice, împrumutate din engleză sau din alte limbi, ocupă un loc important. De exemplu, eufemismul *dizabilitate* (care înlocuiește numele *handicap* și care este format de la englezescul *disability* - „disability is a limiting mental or physical condition”⁷: „De ce să angajam persoane cu *dizabilități*?”⁸), concretizat prin diferite sintagme, de tipul *dizabilități de vedere*, *dizabilități de auz*:

„Copiii cu dizabilități de vedere și auz au, de peste zece ani, un susținător: fundația Light into Europe, care organizează vineri evenimentul „Bonfire Nights Party 2011”, cu scopul de a strânge fonduri pentru micuți”⁹.

Prin eufemismul *defavorizat* (<fr. *défavorisé*) se încearcă a camufla probleme de ordin material, deoarece acesta substituie unitatea lexicală *sărac*. Pentru unii cercetători, unitatea în cauză este un „eufemism birocratic”¹⁰:

„Burse unice pentru tineri *defavorizați*”¹¹.

„Copii *defavorizați* din Chișinău, vizitați de Moș Crăciun și Alba ca Zăpada”¹².

Eufemismul *instituționalizat* (<fr. *institutionnalisé*) are sensul de „orfan” sau „persoană internată într-un azil de bătrâni sau într-o instituție specială”:

„Tinerii *instituționalizați*, cei cu deficiențe și bătrânii, în atenția Fundației EuroEd”¹³.

„Evenimentul a fost destinat vârstnicilor *instituționalizați* din județ, în prezent la Buzău fiind *instituționalizați* aproximativ 164 de bătrâni”¹⁴.

Eufemismul *deficient* (<fr. *déficient*) este luat, în română, cu sensul de „handicapat”:

„Copilul cu deficiențe vizuale, aspecte psihologice”¹⁵; „Ajutați copiii cu deficiențe din Iași!”¹⁶.

Eufemismul *emergent*, împrumutat și el din franceză, servește la camuflarea situației social-economice grele dintr-o țară oarecare. Astfel în exemplul „Piețele *emergente* din Europa: puncte fierbinți sau nu?”¹⁷, eufemismul cu pricina desemnează „țările sărace” sau cele „în curs de dezvoltare”.

Un alt tip de împrumut eufemistic e *eufemismul-xenism*. Xenismul e o unitate, preluată intact (din perspectivă lexicală, dar, mai rar, ortografică și morfologică) de la o altă limbă. Cauzele acestei preluări intacte sunt diferite: caracterul recent sau elevat al unității, cunoașterea perfectă de către utilizatori a limbii din care aceasta vine etc. Astfel, apariția xenismelor, în româna actuală, se datorează, mai cu seamă, spoturilor publicitare, afișelor comerciale sau politice, prin care comercianții sau politicienii încearcă să atragă sau să manipuleze clienții sau publicul, întrebuițând un limbaj ales, străin sau cvasiinstituționalizat. Unitățile în cauză sunt, în această limbă, mai des de origine germanică (anglo-americană sau germană) și țin de diferite ocupații, statute sau profesii:

„Atunci când spui ceva care nu place *Fuhrer*-ului, primești imediat ștampila *omul lui Plahotniuc*”.

„Adrian Năstase: PSD-ul nu poate funcționa cu un *fuhrer*”.

„Este ceea ce voi încerca să fac în această temă, descriind diverse aspecte inedite/ mai puțin cunoscute despre viața ca *ausländer* („străin”) în Germania”.

„SPA sector 6 angajează *Hair-Stylist* (coafor) cu experiența de minim 1 an”¹⁸.

După părerea noastră, eufemismul *hairstylist* a fost ortografiat incorect în exemplul de mai sus (în altele, el este ortografiat și *hair stylist*¹⁹) pentru a subordona cât de cât unitatea în cauză regulilor limbii române. Ea este însă ortografiată *hairstylist* doar în unele ziare:

„Sibianul Lucian Coman, cel mai bun *hairstylist* din România”²⁰.

Acest eufemism crează și dificultăți de ordin morfologic vorbitorului de limbă română, deoarece acesta va ezita să-l întrebuințeze la plural:

„Salon de înfrumusețare, cu vad bun, angajează *hair stylist*, cosmeticiană, manichiuristă, cu experiență în domeniu de minim 2 ani, salariu pe baza de procent”²¹.

Eufemismul *Führer* este ortografiat ca în limba de origine, adică cu majusculă, doar de persoanele care cunosc germane.

Preluarea excesivă, în română, a unităților de origine străină și, mai cu seamă, a anglo-americanismelor²² (privită drept o „modă” care face să apară, în limba dată, unități de tipul *driveri* pentru „șoferi”, *chef* pentru „bucătar calificat”, *bodyguardi* pentru „gărzile de corp” sau „paznici”, *dealer* pentru „vânzători de mașini”, *babysitter* și *au pair*²³ pentru „dădacă”, *shop manageri* pentru „șefii de aprovizionare”, *boss* pentru „șef”, *summit* pentru „adunare”, *speech* pentru „cuvântare” sau „alocuțiune”²⁴ etc.) este, după unii savanți, foarte periculoasă, deoarece poate duce la dispariția treptată a limbii date. Preluarea rațională a unităților de origine străină, adică cu scop de modernizare a românei, este chiar salutară. Aceste unități nu țin doar de domeniile socio-economice menționate deja, ci și de domenii foarte personale sau chiar intime. În cazul ultimului, unitățile împrumutate din alte limbi au o funcție de mascare și atenuare a unor realități pudice. Astfel, prin eufemismele xenisme *airbag*, *safer sex*, *call girl*, *gay*, *lady of the night*, sensul cărora, în engleză, este la început sau rămâne necunoscut pentru totdeauna, pentru buna majoritate a vorbitorilor de limbă română, se evită o nominalizare directă, în română, a unor realități pudice, deoarece aceste unități de origine străină sunt nemotivate, nederivate, neinterzise pentru vorbitorii menționați:

„Unii vor fete cu *airbag*-uri personale (sâni), alții vor doar să aibă casa buna”.

„Prin *safe sex* se înțelege un act sexual absolut sigur, adică nici un fel de contact cu fluidele infecțioase ale corpului”²⁵.

Eufemismele sunt unități marcate profund de context, în sensul că ele „prezintă o față conotativă dublă, căci într-un mediu social, sunt indicele

integrării individului în acest mediu, deci o marcă pozitivă, în timp ce în alt mediu, sunt o marcă negativă, marca renunțării la anumite conformisme”²⁶. Cu alte cuvinte, ele sunt eufemisme într-un context, iar în altul nu. Astfel, unitatea *top-model* este eufemistică în fraza „Ea nici pe departe nu este un *top-model* (adică este urâtă)” și neeufemistică în fraza „Pamela Anderson este un *top-model*”. Același lucru putem afirma despre unitatea *hacker* cu sensul de „spărgător de rețele computerizate”, dar și de „persoană cu cunoștințe temeinice în domeniul calculatorului”: „E un *hacker* bun, poate îl angajăm să verifice mail-urile colaboratorilor?”.

Deseori, unitatea luată, într-o limbă, drept eufemism-xenism nu este de natură eufemistică în limba de origine. Astfel, unitatea *video chat* are, în engleză, sensul de „conversație video” (*chat*-ul fiind interpretat drept *sporovăială, taifas, taclale*). În română, această sintagmă este luată cu sensul de „sex virtual” („*Videochatul*, un mod care maschează prostituția”²⁷; „Sunt multe povești despre prostituție online sau pe internet, sex virtual și multe altele. În România, cuvântul *video chat* este TABU”²⁸), chiar în lipsa unei explicații integrale a acesteia, în sensul că DEX-ul atestă o explicație doar pentru unitatea *chat*: „mod de comunicare în scris și, de regulă, în direct, a mai multor utilizatori de calculatoare conectate într-o rețea”²⁹). Același lucru putem afirma cu referire la unitatea *show* care are, în engleză, sensul de „spectacol”, iar, în română, poate fi luată cu sensul de „scandal”:

„Mare *show* a fost ieri la serviciu”.

Acronimele împrumutate le putem considera xenisme doar în cazul când acestea nu corespund componențial acronimelor limbii române. De exemplu, *HIV*, care vine din engleză, este interpretat, în română, drept „virus al imuno-deficienței umane”; *POS* (în engl. *piece of shit*³⁰) este luat, în această limbă, cu sensul de „prostie, decizii greșite”; *PMS* (în engl. *premenstrual syndrome*) este eufemism (pe motiv de pudoare) doar pentru bărbați: „Cel mai de temut coșmar al bărbaților este perioada în care iubitele lor (...) suferă de *PMS*”³¹; *PC* (în engl. *personal computer*, articulat [’pi-’si]) este interpretat, în română, drept „calculator personal” (CP) și articulat *ce- peu*: „*PC*-ul lui nu se restartează”; *TR*, care vine din rusă (în rusă „*цервикальный пак*” sau *ЦП*), este interpretat drept „cancer”.

Concluzii

Contactul verbal direct sau indirect, realizat pe cale orală sau scrisă, condiționează formarea, în limbă, a unor unități lexicale noi sau preluarea acestora dintr-o altă limbă. Printre acestea se înscriu și eufemismele-neologisme și eufemismele-xenisme care servesc la prezentarea mascată a realităților neplăcute, dureroase, groaznice chiar.

Limba română s-a dovedit a fi și ea receptivă, din mai multe motive, la formarea sau preluarea unităților date. Nominalizăm aici diversitatea

exprimării în limba dată, care impune crearea sau preluarea de noi unități; expresivitatea, subordonată aceluiași procedeu; economia verbală care duce la împrumut; „alt temei ce determină substituirea unor semne, [...], este așa-numitul „tabu lingvistic”, adică fenomenul prin care cuvinte asociative unor superstiții sau credințe sunt evitate, fiind substituite prin împrumuturi, eufemisme, perifraze, metafore, antifrază etc.³².

Note

¹Demers, 1991, p. 32.

²www.adevarul.ro, 20 iunie 2003.

³www.ziare.com, 25 septembrie 2009.

⁴www.evz.ro, 10 aprilie 2011: *Teoria domino*, teoria intervențiilor militare, a fost fundamentată, în timpul „războiului rece”, de președintele S.U.A. Eisenhower. Acesta a fost inspirat, în formularea ei, de ideile geopolitice ale lui Spykman (www.ziare.com).

⁵www.evz.ro, 12 iunie 2008: În război, greșeala de a bombarda propriile trupe se numește „foc prietenesc”.

⁶Negruzzi, 1959, p. 262.

⁷Holder, 2008, p. 153.

⁸www.cariereonline.ro, 15 octombrie 2008.

⁹www.adevarul.ro, 3 noiembrie 2011.

¹⁰Vezi articolul „Sărac, defavorizat, amărât... (II)” de Rodica Zafiu, publicat în „România literară”, Nr. 1, 2004: „Mai actuale par a fi alte două căi de desemnare a săracilor: prin eufemizare birocratică (*defavorizați* vs. *privilegiați*) și prin minimalizare familiar-afectivă (*amărâți*)” (http://www.romlit.ro/src_defavorizat_amrt..._ii).

¹¹www.timpul.md, 18 noiembrie 2010.

¹²www.timpul.md, 20 decembrie 2010.

¹³www.evenimentul.ro, 2 aprilie 2002.

¹⁴www.roportal.ro, 8 august 2011.

¹⁵www.suntmamica.ro, 6 octombrie 2006.

¹⁶www.adevarul.ro, 4 decembrie 2011.

¹⁷www.fmi.ro.

¹⁸www.unimedia.md; www.a1.ro/news, 14 noiembrie 2011; www.diseara.ro, 7 decembrie 2010; www.jobs.bizoo.ro.

¹⁹De același tip este și eufemismul *playboy* („tânăr elegant, cu fizic plăcut, care are succes la femei și duce o viață ușoară”), ortografiat diferit în diferite texte: *play-boy*, *playboy*, *Playboy* ULL.

²⁰www.adevarul.ro, 16 mai 2011.

²¹www.e-saloane.ro/anunturi.

²²Numită de Adriana Stoichițoiu *anglomanie*.

²³*Au pair* este o unitate de origine franceză, care înseamnă „egal cu” și nominalizează o persoană tânără care locuiește în condiții de egalitate, în sânul unei familii dintr-o țară străină. *Au pair*-ul ajută familia în cauză la îngrijirea copiilor și/sau la treburile domestic. În general, această persoana primește o alocație bănească rezonabilă (sau bani de buzunar) (http://ro.wikipedia.org/wiki/Au_pair): „Doljenii care vor să muncească în Marea Britanie în sistemul *Au Pair* sunt așteptați mâine la ora 10.00 la sediul Agenției Județene de Ocupare a Forței de Muncă Dolj la o selecție de mici

dimensiuni pentru recrutarea de personal” (www.ziare-romanesti.info, 10.11.2009).

²⁴Ultimele trei unități (dar și *killer puzzle, joker, second-hand, topless*) pot căpăta, în română, și cu o conotație peiorativă: „La pauză avem un *summit la boss*”, în loc de „adunare la șef”. Uneori, din cauza necunoașterii sensului adevărat al xenismului, vorbitorii de limbă română îi pot atribui acestuia sens ironic. De exemplu, *deboserie* (<fr. *débauche* - „dezmaț”), pe care etimologia populară îl pune în legătură cu *boase*, *budoar* (< fr. *boudoir*), a devenit eufemism pentru *budă* („toaletă”, „W.C.”) (Seiciuc, 2011, p. 228).

²⁵www.yuppy.ro; http://sida_info.tripod.com/id7.html: *seif sex* - „sexual activity with another in which a protective sheath is used” (Holder, 2008, p. 332).

²⁶Coteanu, 1973, p. 39.

²⁷www.realpress.ro, 16.06.2011.

²⁸www.ele.ro, 4 octombrie 2011.

²⁹www.dexonline.ro.

³⁰Sturgeon, 2010, p. 67.

³¹www.tonica.ro.

³²Coșeriu, 2009, p. 187.

Referințe

Coșeriu, I. (2009). *Omul și limbajul său*. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Coteanu, I. (1973). *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*. Editura Academiei R.S.R.

Demers, G. (1991). L'euphémisme en anglais et en français. *Langues et linguistique*, 17.

Seiciuc, L. (2011). *Un alt fel de a nu spune: Eufemism și disfemism în limbile romanice*. Suceava: Editura Universității „Stefan cel Mare”.

Sturgeon, R. (2010). *Jargon de afaceri american*. Humanitas.

Dictionare

Holder, R. W. (2008). *Oxford Dictionary of Euphemisms*. Oxford University Press.

Texte

Negruzzi, C. (1959). *Păcatele tinereților și alte scrieri*. E.S.P.L.A.